

ГАЙДУЧЕНКО Л. В.

Київський університет імені Б. Грінченка

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА МАТЕРІАЛІ АФОРИСТИЧНИХ ТА ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ

У статті викладено один із методів формування лінгвокультурної компетенції студентів через визначення прототипних характеристик учасників владних відносин на основі аналізу німецьких афористичних та пареміологічних текстів.

Ключові слова: лінгвокультурна компетенція, лінгвокультурний концепт, прототип, лінгвокультура.

В статье изложен один из методов формирования лингвокультурной компетенции студентов через определение прототипных характеристик участников властных отношений на основе анализа немецких афористических и паремнологических текстов.

Ключевые слова: лингвокультурная компетенция, лингвокультурный концепт, прототип, лингвокультура.

The article highlights one of the methods, which helps to develop cultural competence of students by defining the prototypes of the power configuration actors on the basis of the analysis of the German adages and aphorisms.

Key words: cultural competence, verbalized cultural concept, prototype, communication and culture.

Актуальність досліджуваної проблеми визначається розширенням міжнаціональних контактів, що зумовило звернення до лінгвокультурологічного підходу в процесі викладання іноземних мов, виділення та врахування етноспецифічних вербально закріплених особливостей національних картин світу в процесі освоєння певних об'єктів та явищ навколишньої дійсності, які відтворені в пареміологічних та афористичних текстах німецької лінгвокультури.

Мета дослідження вбачається в розкритті ролі лінгвокультурної компетенції студентів як необхідної передумови на шляху до розуміння мовно-культурних особливостей носіїв іноземної мови, яка вивчається.

Об'єктом аналізу є процес навчання іноземної мови студентів вищих навчальних закладів. **Предметом** вивчення виступив розвиток лінгвокультурної компетенції студентів в процесі навчання німецької мови на основі визначення етноспецифічних особливостей владних відносин через виділення національних прототипів учасників влади.

Матеріалом для проведення дослідження послужив корпус афористичних та пареміологічних текстів (866 одиниць), сформований на

основі прозових та віршованих творів художньої літератури, текстів сучасних пісень, малих комічних жанрів, висловів відомих людей, прислів'їв та приказок, популярних гасел, в яких об'єктивується лінгвокультурний концепт ВЛАДА.

Наукова новизна роботи вбачається в обґрунтуванні можливості використання лінгвокультурологічного підходу з урахуванням принципів прототипної семантики в процесі навчання іноземних мов на матеріалі афористичних та пареміологічних текстів, що безпосередньо визначає формування лінгвокультурної компетенції при вивченні нерідної мови та культури.

Загальна проблема дослідження, що проводиться, пов'язується нами з визначенням особливостей формування лінгвокультурних знань студентів про мовно-культурний простір, в якому функціонує мова, яка ними вивчається.

Аналіз основних досліджень вказує на актуальний міждисциплінарний характер лінгвокультурологічної проблематики в сучасній лінгвістиці та її широкі практичні можливості застосування, зокрема при навчанні іноземним мовам. Лінгвокультурологія як відносно нова галузь лінгвістики займається дослідженням взаємозв'язку культури та менталітету певного етносу через їхні вербально закріплені форми вираження [1:36–37; 2:31]. Саме з лінгвокультурологічним підходом у практиці викладання іноземних мов пов'язаний розгляд культури як частини комунікативних потреб тих, хто вивчає мову, як екстралінгвістичних основ мовленнєвих ситуацій, які виникають в реальному спілкуванні між представниками різних культур [3:31]. Опанування знань про культурні цінності, які втілені в певній національній мові, в процесі вивчення іноземної мови і визначається поняттям “лінгвокультурної компетенції” [1:56]. Лінгвокультурна компетенція розглядається як складова комунікативної компетенції, формування якої визначається необхідною умовою ефективного здійснення міжкультурного спілкування [3:33]. Міжкультурна грамотність при здійсненні комунікації забезпечується передусім розвиненою лінгвокультурною компетенцією співрозмовників, яка визначається одним із основ нової формації, разом із медійною, громадською грамотністю та знаннями прав людини [4:34].

Формування лінгвокультурної компетенції студентів в процесі вивчення іноземної мови здійснюється на всіх етапах опанування мови і пов'язане з засвоєнням культурно детермінованих аксіологічних принципів,

які є типовими для тієї лінгвокультури, в межах якої функціонує мова, яка вивчається. До текстів, які відтворюють культурні та ціннісні норми певного етносу, належать паремії та афоризми, тому звернення них в процесі навчання іноземної мови дає змогу безпосередньо виділити культурно детерміновані принципи світорозуміння, властиві тому народу, мова якого вивчається. У цьому дослідженні одним із аспектів дійсності, який розглядається через призму етноспецифічного його розуміння в межах національної (німецької) лінгвокультури, обрано владні відносини.

Наукові результати проведеної роботи пов'язані з запропонованим аспектом розширення лінгвокультурної компетенції студентів на прикладі визначення культурно детермінованих та вербально закріплених знань про владні відносини. Типове розгортання владних відносин визначається наявністю суб'єкта та об'єкта влади: керівника та підлеглого. В німецьких пареміях та афоризмах відповідно до принципів прототипної семантики (Дж. Лакоффа) [5:121–127] можна ідентифікувати типові (прототип соціального стереотипу) та ідеалізовані (прототип ідеального учасника) словесно зафіксовані образи суб'єкта та об'єкта влади, які відтворюють німецьке національне розуміння реалізації владних відносин двох типів: реального та бажаного. Виділені знання про прототипи учасників владних відносин розширюють розуміння студентів національної специфіки влади щодо її недоліків та позитивних сторін, і таким чином доповнюють арсенал здобутих в процесі вивчення мови знань лінгвокультурологічною та лінгвокраїнознавчою інформацією.

Застосування принципів прототипної семантики для вивчення прототипів учасників владних відносин на матеріалі німецьких паремій та афоризмів дозволяє виділити ряд характерних рис, за якими категоризуються постаті керівника та підлеглого. Передусім типовий суб'єкт влади визначається в німецьких афоризмах та пареміях за особливостями здійснення своїх професійних обов'язків. По-перше, діяльність суб'єкта влади німці вважають малорезультативною (*“Hast Du schon gehört, auch Politiker sollen ... jetzt nach Leistung bezahlt werden?” – “Aber das ist doch unmenschlich, die ganze Bundesregierung verhungern zu lassen!”* [7]), яка характеризується відсутністю відповідальності (*Früher haben die Regierungschefs noch Verantwortung getragen – Heute tragen sie Boss!* [8]). По-друге, типовий політик пов'язується в німецькій лінгвокультурній спільноті зі зловживаннями, неправомірними вчинками: *Es gibt Staubsaugervertreter, die verkaufen Staubsauger. Es gibt*

Versicherungsvertreter, die verkaufen Versicherungen. Und dann gibts noch die Volksvertreter ... ! [8]. Він осмислюється німцями у зв'язку зі здійснюваними ним свавільними вчинками (*Herren und Narren tun, was sie wollen* [9]); бездіяльністю, ледарством; перебуванням під сильним впливом своїх помічників (*Fürsten und Herren dürfen nicht weiter sehen, als ihre Hofbedienten erlauben* [9]). Окрім того, фіксується негативна оцінка великої кількості керівників, які здійснюють владу.

До професійної діяльності типового суб'єкта влади німці відносять його комунікативну поведінку. Так, передбачається, що керівник повинен стежити за своєю мовою та змістом свого повідомлення, він часто говорить неправду: *Kinder und Narren sagen die Wahrheit. Politiker ... sind weder das eine noch das andere* [8].

Окрім характеристики за професійною діяльністю типовий керівник характеризується відповідно до його особистих рис. Так, представники німецької лінгвокультури виокремлюють такі переважно негативні якості: відсутність розумових здібностей для здійснення суб'єктом своєї діяльності (*Niemand muss ein Vollidiot sein, um Politiker zu werden, aber es erleichtert die Sache ungemein! Sponti-Sprüche* [10]); грубість, відсутність поваги та розуміння у ставленні до підлеглих; низький морально-етичний рівень, що проявляється в непорядності, безбожжі, злості (*Ein frommer Fürst ist ein seltsamer Vogel* [9]); неприйнятна удаваність, облуда, гонор, нещирість; він характеризується як непослідовний, а його прихильність швидко минає (*Grosser Herren und schöner Frauen Liebe hat Sonnenart, sie fällt sobald auf einen Kuhdreck, als auf ein Rosenblatt* [9]).

За зовнішнім портретними характеристиками типовий керівник бачиться німцями надмірно огрядним та в дорогому одязі. Окрім того, для німців важливим виступає також соціальний статус суб'єкта влади, який пов'язується ними із фінансовою незалежністю (*Wer den Daumen auf dem Beutel hat, hat Macht. O. Bismark* [11:623]).

У пареміях та афоризмах типовий керівник визначається німцями не тією особою, змінити чи покращити яку не мислиться можливим: *Obrichkeit ändern und Obrichkeit bessern sind zwei Dinge soweit von einander wie Himmel und Erde. M. Luther* [11:779]. Відтак, німці завчасно дають суб'єктові влади негативну оцінку і надають перевагу новому керівникові перед старим (*Neue Herren und neue Schuhe hat man lieber als die alten* [9]), однак застерігають, що з новим уводяться нові закони, приходять нові підлегли.

У досліджуваному комунікативному просторі категоризація типового суб'єкта влади здійснюється в аспекті гендерного фактору. У пареміологічних текстах німецької лінгвокультури жінка визначається підлеглою особою, а чоловік – керівником: *Die Frau ist dem Manne ein Pflaster und er ist ihr Paster (Hirt)* [9]. Німці вважають також, що взаємодія між чоловіком та дружиною повинна ґрунтуватися не на підпорядкуванні, а на рівноправному союзі між ними. Власне керівництво жінки німці засуджують, пов'язуючи його з діями нечистої сили, тому не вбачають його перспективним ані для сім'ї, ані для держави: *Wo regiert das Spinnrad, da steht es schlimm im Haus und Staat* [9].

В афористичних та пареміологічних текстах німецької культури ідеальний керівник отримує дещо іншу характеристику: він наділяється низкою бажаних рис, здійснює очікувані вчинки, що б забезпечило максимальний результат від владної взаємодії. Що стосується здійснюваної ідеальним керівником своєї професійної діяльності, то для німців важливо, щоб кількість уповноважених здійснювати владу була виправданою: *Eine Regierung, die maßlos wird, setzt sich gegen sich selbst in Aufstand und Widerspruch, und nach kurzem Taumeln spricht sie sich das eigene Urtei. J. von Görres* [11:779]); суб'єкт повинен мати надійних радників, однак очікується, що правитель має здійснювати владу одноосібно. Під час здійснення владних повноважень німці передбачають, що керівник чітко знає поле поширення своєї влади, в межах якого його дії є легітимними; правління має забезпечувати йому соціальне визнання, повагу, довіру з боку підлеглих, а тому він має бути справедливим; обов'язок керівника вбачається німцями в допомозі, годуванні та захисті підлеглих, лише у цьому випадку керівник буде Спасителем, батьком та рятівником (*Die Obrigkeit soll drei Ämter und drei Namen führen; sie soll helfen, nähren, wehren, und soll heißen: Heiland, Vater, Retter* [9]); особливо цінується помірне використання влади її носієм.

Для німців важливою стає також комунікативна поведінка їхнього керівника. Так, бажаний керівник бачиться німцями мовчазним, він не має права виправдовуватися, повинен діяти, а не бути предметом обговорень; повинен мало, але чесно говорити, бути справедливим, послідовним, ощадливим (*Ein Fürst soll fünf Eigenschaften haben: Gerech im Richten, wahrhaftig im Reden, beständig im Handeln, verschwiegen in Rathschlägen und mild im Geben* [9]). Німці допускають, що керівник має право використовувати покарання, однак не помсту, і не зловживати примусом.

Із особистих рис найвагомішими з точки зору представників німецької лінгвокультури визначаються такі позитивні якості: терпіння, співчуття, відповідальність та уважність до підлеглих, розум, щедрість, талант, хитрощі. Для німців важливо, щоб керівник враховував бажання підлеглих; а його морально-етичні принципи переважали його інтелектуальні здібності. Очікується також, що керівник буде вирізнятися прагненням діяти, а не мати, бути, а не здаватися: *Die guten Mächte sagen: Ich will schaffen und sein; die bösen sagen; Ich will haben und scheinen. W.Rathenau [11:623].*

У німецьких афоризмах та пареміях бажаний правитель характеризується також за належним зовнішнім виглядом, зокрема: *“Was macht Angela Merkel eigentlich mit Ihren alten Klamotten?” “Ganz einfach: Sie trägt sie!” [8].*

Постать підлеглою категоризується у німецьких пареміях та афоризмах з позиції взаємовідносин із керівником. Передусім типовий підлеглий визначається німцями як необхідний учасник розгортання владних взаємовідносин: *Ein Herr ohne Diener, ein Fürst ohne Land, ein Edelmann ohne Bauern und ein Vater ohne Kind vier arme Gesellen sind [9].* У пареміологічних та афористичних текстах наголошується на тісному взаємозв'язку між двома учасниками влади: дії підлеглою визначаються поведінкою керівника; однак перший існує в цій взаємодії як засіб накопичення майна останнього; а в достатку підлеглою вбачається багатство керівника. Типові взаємовідносини підпорядкованої особи та правителя в німецькій лінгвокультурі сповнені антагоністичних непорозумінь, в основу яких покладено отримання особистої вигоди кожним із учасників: *Der Herr zum Knecht: “Heut geht’s mir schlecht!” Der Knecht zum Herrn: “Das hört man gern!” [10].* Взаємовідносини між керівником та підлеглим, як вважають німці, ґрунтуються на сліпій довірі; на звичці останнього підпорядковуватися; на його пригніченні (*Die politische Gewalt im eigentlichen Sinne ist die organisierte Gewalt einer Klasse zur Unterdrückung einer anderen. K.Marx [11:375].*

В афористичних текстах визнається також, що підлеглий наділений певною владою, якою він однак не користується. За ним залишається також право протидії. Типовий підлеглий характеризується німцями в пареміях та афоризмах як особа, незадоволена діями керівника: *Der Chef zum scheidenden Mitarbeiter: “Irgendwie ... tut es mir leid, dass Sie gehen, Müller! Sie waren für mich immer so etwas wie ein Sohn.” “Aber Chef...”, meint Müller*

gerührt. “Ja”, führt der Chef fort, “immer unverschämt, unzufrieden und undankbar!” [8]. Таким чином, типові стосунки між учасниками влади у німецьких пареміях та афоризмах позбавлені повної залежності та безапеляційного підпорядкування об’єкта. Цей висновок підтверджує і німецький культуролог С. Шроль-Махль, яка зазначає, що у зв’язку з незначною дистанцією між правителем та народом, яка склалася через тривалу роздробленість Німеччини, відносини між ними не були деспотичними, їх швидше можна було охарактеризувати як патріархальне правління “батька землі” (*Landesvater*) своїми підлеглими [6:110].

Ідеальний підлеглий розкритий у пареміях та афоризмах досить лапідарно. Його основними особистими рисами німці вважають, зокрема, такі: підлеглий повинен мало говорити, або лише те, що від нього хочуть почути (*Bei grossen Herren soll man nur sagen, was sie fragen* [9]); він має віддано підпорядкуватися керівникові; йому не дозволяється прислужувати двом одночасно, оскільки кожний пан вимагає своєї служби. Незважаючи на те, що йому забороняється осуджувати свого керівника, насміхатися над ним, від нього вимагається поважати керівника (*Des Kaisers Knecht soll über ihn kein Urteil geben* [9]), однак конструктивна критика підлеглого визнається німцями необхідною умовою покращення взаємовідносин між двома учасниками влади.

Особливо поціновується в німецьких пареміях розум підлеглого, завдяки чому він може виконувати бажання пана наперед (*Ein guter Knecht hat alles vollbracht, eh’ nur der Herr daran gedacht* [9]); і навіть заперечувати пану. У зв’язку із такою формою поведінки об’єкта С. Шроль-Махль вказує на той факт, що підлегли-німці “активно підпорядковувалися” керівникам, стаючи тим самим “співвідповідальними громадянами”, які самостійно та під власну відповідальність підкорялися указам держави [6:112].

Окрім того, німці вважають, що в процесі реалізації владної взаємодії підпорядкована особа має виявляти співчуття, підтримку керівникові: *Der Staat ist eben auch nur ein Mensch und kann verlangen, dass wir ein bißchen nachsichtig mit ihm sind. L. Marcuse* [11:885]. Повага і любов підлеглих визнається найкращою опорою для носія влади: *Der Untertanen Liebe ist der Könige stärkste Festung* [9]. У результаті постать ідеального підлеглого, відображена в німецькомовних афоризмах та пареміях, позбавлена беззастережного низькопоклонництва, а зорієнтована передусім на продуктивну взаємодію з керівником.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Наведена методика роботи з пареміологічними та афористичними текстами дозволяє виділити типові саме для німецької лінгвокультури характеристики учасників владної взаємодії: керівника та підлеглого. У німецьких пареміях та афоризмах постаті бажаного та типового керівника протиставляються за характером здійснення владних функцій та їхнім результатом, за їхньою комунікативною поведінкою, особистими рисами, зовнішнім виглядом та соціальним статусом. Натомість постаті ідеального та типового підлеглого не протиставляються, а категоризуються з позиції участі в результативному розгортанні владної взаємодії.

Оперування виділеними в процесі роботи з пареміями та афоризмами національно специфічним знаннями про типових та ідеальних учасників владної взаємодії в німецькій лінгвокультурі вбачається важливим в процесі здійснення міжмовної комунікації з представниками німецького культурного простору. Виділені аксіологічні характеристики учасників влади сприяють формуванню у студентів лінгвокультурної компетенції, що дає їм змогу правильно інтерпретувати прагматичний зміст висловлювання комунікантів в ситуації реального спілкування, орієнтуватися у фонових знаннях учасників розмови, розуміти національну специфіку ціннісних орієнтацій представників іншої культури.

Перспективними вбачаються подальші розробки формування лінгвокультурної компетенції студентів у ході вивчення іноземних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воробьёв В. В.* Лингвокультурология (теория и методы) : [монография] / В. В. Воробьёв. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 331 с. 2. *Хроленко А. Т.* Основы лингвокультурологии : [учеб. пособие] / А. Т. Хроленко ; [под ред В. Д. Бондалетова]. – [4-е изд.]. – М. : Флинта ; Наука, 2008. – 184 с. 3. *Алефиренко Н. Ф.* Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка : [учебн. пособие] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта ; Наука, 2010. – 288 с. 4. *Костикова Л. П.* Диалоговый подход к культуре и межкультурному образованию / Л. П. Костикова // Педагогика. – 2008. – № 6. – С. 28–34. 5. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи : что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. – [пер. с англ. И. Б. Шатуновского]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. – (Язык. Семиотика. Культура). 6. *Schroll-Machl S.* Die Deutschen – Wir Deutschen / S. Schroll-Machl. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 2002. – 218 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Witze* zum Thema “Politik und Gesellschaft“ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.hahaha.de/witze/politik-gesellschaft. 8. *Willis Witze.* Politiker [Електронний ресурс] / Willis. – Режим доступу : www.willis-witze.de/Politiker-Witze/Uebersicht-50,1.html. 9. *Wander K.* Deutsches Sprichwörter-Lexikon. Ein Hausschatz für das deutsche Volk [Електронний ресурс] / K. Wander. – Режим доступу : www.zeno.org/Wander-1867/A/Macht?hl=macht. 10. *Sponti-Sprüche* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.thomas-numberger.de/cgi-bin/spontisuche.pl?wort=Macht. 11. *Zitate und Aussprüche* / hrg. von Dudenredaktion. – [2., neu bearbeitete u. aktualisierte Aufl.]. – Duden Band 12. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2002. – 960 S.